

6. Рябокін Н. О., Капіталова Т. І. Медійний дискурс як сфера суспільної комунікації. *Нова філологія*. 2023. № 87. С. 62–66.
7. Соломенко Л. І. Мовленнєва культура початку XXI століття в контексті феномену нових медіа. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* 2022. № 3. С. 57–62.
8. Соломенко Л. І. Особливості впливу сучасних засобів масової інформації на формування та розвиток масової мовленнєвої культури. *Культура і сучасність: альманах*. 2022. № 2. С. 42–48.
9. Сукаленко Т., Сірант А. Тенденції розвитку мілітарної лексики в сучасному медійному дискурсі. *Фінанси, економіка, право vs війна: збірник тез Міжнародного конгресу (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.)*. Ірпінь, 2022. С. 289–293.
10. Шайгородський Ю. Масмедіа як суспільно-політичний інститут: структура і функції. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. № 31. С. 26–34.
11. Karapetov A., Rakhimov T. Future event-marketing in an economically unstable environment. *Futurity Economics&Law*. 2021. No 1(2). P. 20–28.

УДК 811.161.2'367.335

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.3>

ФОКУСНО-ЕКСПЛІЦИТНІ КІЛЬКІСНО АСИМЕТРИЧНІ СКЛАДНІ СПОЛУЧНИКОВІ РЕЧЕННЯ

FOCUS-EXPLICIT QUANTITATIVELY ASYMMETRIC COMPLEX CONJUNCTIVE SENTENCES

Полозова О.О.,

orcid.org/0000-0002-6780-1764

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українознавства і лінгводидактики

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Стаття присвячена розгляду складних сполучникових речень з фокусно-експліцитною кількісною асиметрією. Актуальність дослідження зумовлена потребою узагальнити відомості про конструкції, які є складними за формальною організацією, а з погляду семантичного змісту збігаються з простими реченнями.

Метою дослідження є визначення кола складних сполучникових речень сучасної української мови з фокусно-експліцитною кількісною асиметрією. Основними завданнями дослідження є: виявити й схарактеризувати складні сполучникові речення з фокусно-експліцитною кількісною асиметрією; окреслити чинники й механізми творення формально-змістової кількісної асиметрії в складних сполучникових реченнях; простежити когнітивно-прагматичні причини формування речень з фокусно-експліцитною кількісною асиметрією.

У результаті аналізу серед складносурядних речень було виявлено поліпредикативні конструкції, що позначають одну денотативну ситуацію, у розділових, зіставно-протиставних і пояснювальних реченнях, а серед складнопідрядних – у займенниково-співвідносних, а також у деяких розрядах детермінантних речень. Спільним у цих складних сполучникових речень є те, що їхня форма відповідає структурним схемам певних типів речень, а зміст (обсяг інформації), що репрезентований предикативними частинами, тотожний одній диктумній пропозиції (денотативній ситуації). З'ясовано, що когнітивними причинами появи таких конструкцій на рівні складносурядного класу є найчастіше невизначеність мовця в сприйнятті дійсності або у варіантах її номінації, а на рівні складнопідрядного, навпаки, – визначеність із виразним фокусом бачення конкретної ситуації на тлі пресупозиції про існування інших типових ситуацій. У прагматичному аспекті на рівні як сурядних, так і підрядних простежується та сама закономірність: синтаксичне формальне ускладнення слугує засобом досягнення мовцем певних прагматичних ефектів (акцентуації уваги, підсилення, утвердження своєї думки, зняття із себе відповідальності за констатацію чогось тощо).

Ключові слова: складносурядне речення, складнопідрядне речення, кількісна асиметрія, диктумна пропозиція, монопропозитивна семантика.

The article is devoted to the consideration of complex conjunctive sentences with focus-explicit quantitative asymmetry. The relevance of the study is determined by the need to summarize information about constructions that are complex in terms of formal organization, but from the point of view of semantic content, they coincide with simple sentences.

The purpose of the study is to determine the range of complex conjunctive sentences of the modern Ukrainian language with focus-explicit quantitative asymmetry. The main tasks of the research are: to identify and characterize complex

conjunctive sentences with focus-explicit quantitative asymmetry; outline the factors and mechanisms of creating formal-content quantitative asymmetry in complex conjunction sentences; trace the cognitive and pragmatic reasons for the formation of sentences with focus-explicit quantitative asymmetry.

As a result of the analysis, polypredicative constructions indicating one denotative situation were found among complex sentences, in comparative-opposite and explanatory sentences, and among complex sentences - in pronominal-relative, as well as in some types of determinative sentences. What these complex connective sentences have in common is that their form corresponds to the structural schemes of certain types of sentences, and the content (amount of information) represented by predicative parts is identical to one dictum sentence (denotative situation). It was found that the cognitive reasons for the appearance of such constructions at the level of the compound class are most often the speaker's uncertainty in the perception of reality or in the variants of its nomination, and at the level of the complex subordinate class, on the contrary, it is the certainty with an expressive focus of seeing a specific situation against the background of the presupposition about the existence of other typical situations. In the pragmatic aspect, the same regularity can be observed at the level of both conjuncts and subjunctives: syntactic formal complication serves as a means for the speaker to achieve certain pragmatic effects (accentuation of attention, reinforcement, confirmation of one's opinion, abdication of responsibility for stating something, etc.).

Key words: compound sentence, complex subordinate sentence, quantitative asymmetry, dictum sentence, monopropositive semantics.

Постановка проблеми. Питання невідповідності формального й семантичного рівнів організації складного речення привертало увагу науковців неодноразово. Під формально-змістовою асиметрією складного сполучникового речення розуміється структурна асиметрія, сутність якої полягає в значеннєвому відхиленні конкретного реченнєвого зразка від типового (інваріантного, симетричного) для певного типу складних сполучникових речень співвідношення форми й значення. Кількісна асиметрія проявляється в порушенні типового для складного сполучникового речення (як двопредикативних / двопроезитивних структур) співвідношення між формою та змістом. Для складних конструкцій, які передають зміст, питомий простому реченню, у науковій літературі немає загальноприйнятого терміна, унаслідок чого різноманітні складні сполучникові речення, синтаксична форма яких є продуктом дії своєрідного когнітивного механізму фокусування мовця на предметі мовлення, не розглядаються як прояви одного феномену. З огляду на це пропонуємо використовувати для таких конструкцій термін «фокусно-експліцитні складні сполучникові речення».

На сьогодні накопичено чимало інформації про подібні складні сполучникові речення, однак не було проведено їх систематизації як репрезентантів кількісної асиметрії, що й визначає **актуальність дослідження**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наявної на сьогодні наукової літератури з питань синтаксису української мови засвідчує, що останнім часом увага дослідників до вивчення нетипових, асистемних, асиметричних явищ суттєво актуалізувалася, але на узагальнений опис у вітчизняному мовознавстві кількісно асиметричні конструкції до цього часу не здобулися, причину чого можна вбачати в тому, що чимало таких складних спо-

лучникових речень принагідно аналізувалися в межах описів окремих груп складних речень (М.В. Арделян, М.С. Заборна, С.В. Ломакович, та ін.) або ж згадувалися в граматиках (І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко, І.І. Слинко та ін.). У своєрідних ракурсах узагальнюють значний пласт інформації стосовно формально-змістової асиметрії в системах простого й складного речень сучасної української мови наукові студії О.В. Кульбабської, Р.О. Христіанінової, Л.В. Шитик. Утім, такий несистемний підхід до кількісно асиметричних складних сполучникових речень української мови не можна вважати виправданим передусім з огляду на те, що неврахування їхньої специфічної конструктивної будови тягне за собою в деяких випадках їх сумнівну класифікаційну номінацію.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення кола складних сполучникових речень сучасної української мови з фокусно-експліцитною кількісною асиметрією. Основними завданнями дослідження є: виявити й схарактеризувати складні сполучникові речення з фокусно-експліцитною кількісною асиметрією; окреслити чинники й механізми творення формально-змістової кількісної асиметрії в складних сполучникових реченнях; простежити когнітивно-прагматичні причини формування речень з фокусно-експліцитною кількісною асиметрією.

Виклад основного матеріалу. І.Р. Вихованець зазначав, що не всі складні речення можна зараховувати до власне-складних конструкцій: іноді конструкції є складними за формальною організацією, а з погляду семантичного змісту збігаються з простим реченням [2, с. 283], а Р.О. Христіанінова та Л.В. Шитик у своїх дослідженнях досить детально означили конструкції, у яких синтезовано ознаки синтаксичних одиниць різних рангів, зокрема простого й складного речень [5, с. 289; 6, с. 332].

Загальноновизнаним є той факт, що формальне протиставлення простих речень, структур моно-предикативних, і складних речень, структур полі-предикативних, зовсім не означає їх абсолютної протиставленості в плані змістової елементарності / неелементарності. Прості речення іноді містять складний, поліпропозитивний зміст [3; 6, с. 332], складні ж в окремих випадках використовуються в мовленні для вираження елементарного, монопропозитивного, змісту.

Кількість пропозицій у семантичній структурі складних речень може бути меншою, ніж кількість предикативних частин. Мінімальні структури, що містять дві предикативні частини, формують у цьому випадку монопропозитивний зміст, звичайним для якого є вираження в структурі простого речення, пор.: *Сталося так, що доля зв'язала її з українським письменником Василем Королівом Старим, [який уже в зрілому віці схилив талановиту письменницю до української літератури]* (О. Мишанич), пор.: *Доля зв'язала її з українським письменником Василем Королівом Старим.*

Обстежений фактичний матеріал дає підстави констатувати наявність у мові і складносурядних, і складнопідрядних речень монопропозитивної семантики. Зокрема серед складносурядних речень було виявлено поліпредикативні конструкції, що позначають одну денотативну ситуацію, у розділових, зіставно-протиставних і пояснювальних реченнях, а серед складнопідрядних – у займенниково-співвідносних, у деяких розрядах детермінантних речень. Спільним у цих ССР є те, що їхня форма відповідає структурним схемам певних типів речень, а зміст (обсяг інформації), що репрезентований предикативними частинами, тотожний одній диктумній пропозиції (денотативній ситуації).

Аналіз добірки ілюстративного матеріалу й узагальнення попередніх напрацювань дослідників дають підстави стверджувати, що в межах **класу складносурядних речень** кількісна асиметрія цього типу не є частотною. Це може бути пояснене тим, що семантика цих складних речень у більшості випадків передбачає співкладення двох ситуацій дійсності в їхній часовій, просторовій або модальній узалеженості. З огляду на це кількісна асиметрія досліджуваного типу не здатна реалізуватися на рівні, наприклад, єднальних речень.

У **розділових** реченнях кількісна асиметрія виникає тоді, коли в автора тексту немає точної інформації про ситуацію, що відображається, напр.: *[Впродовж кількох міриадів наносекунд*

я пробував розібратися:] чи то мене беруть на понт, чи я таки заснув, чи, може, чимось уколосся (Любка Дереш); *[Оце, дорогі мої, треба було б у цьому місці описати, як усе відбувалося. Але мені, чесно кажучи, якось невдобно.] Чи то слів бракує, чи аскетичне виховання не дозволяє* (М. Гримич). Сміслові відношення між частинами складного речення визначаються відношеннями між денотативною ситуацією й вербально зображуваними ситуаціями, тобто квазіпропозиціями. У реченні *...чи то мене беруть на понт, чи я таки заснув, чи, може, чимось уколосся* будь-яка з вербально зображених ситуацій може збігатися з денотативною, інші ж при цьому будуть не адекватними вербалізаціями відображуваної ситуації, тобто якщо з денотативною ситуацією збігається, наприклад, «мене беруть на понт», то версії «чи я таки заснув» і «може, чимось уколосся» виявляться такими, що не відповідають дійсності. Такий тип відношень виникає в тому випадку, коли автор тексту не має достатньо повної й точної інформації про відображувану ситуацію (інформація ця може бути візуальною, аудіальною, сенсорною, а також інтелектуальною). Відображаючи денотативну ситуацію в умовах дефіциту інформації про неї, автор тексту пропонує адресату не одну, а дві й більше вербалізованих квазіпропозицій, указуючи при цьому на те, що адекватною денотативній ситуації може бути лише одна з них.

Дефіцит інформації може виникати, по-перше, унаслідок того, що відображувана денотативна ситуація не доступна сприйняттю мовця, і, по-друге, унаслідок того, що відображувана ситуація хоч і є доступною для сприйняття, але залишається досить невизначеною для того, щоб можна було дати її адекватне вербальне зображення. Зрозуміло, що недоступними сприйняттю виявляються насамперед ситуації, що стосуються майбутнього, але й у минулому, і теперішньому часі також можуть виникати ситуації, які були або є такими, які не можна спостерігати, напр.: *Досі залишається загадкою, чи то воділа не впорався з керуванням, чи сама Мар'яна стрибнула під колеса...* (А. Чех); *Чи то у президента переглянули строки перетворення України на високорозвинену європейську державу, а її столиці – на Нью-Васюки, чи то намітилися важливіші пріоритети державної політики* («Дзеркало тижня», 2009, № 46). З іншого боку, спостереження ситуації завжди належить або до минулого, або до теперішнього часу, напр.: *І не знати було, чи то вона мене розпикає, чи, захлинаючись, роз'ятрює свою власну рану* (В. Шкляр); *Чи то осінній холод*

позаганяв людей до хат, **чи** не витримали вони постійного страху й вибралися з передмістя на села, – тиша була зловісна (Р. Іванчук).

Далі, і під час відображення спостережуваних, і під час відображення неспостережуваних ситуацій, мовець може підкреслити або свою впевненість, або свою невпевненість у тому, що перераховані ним вербальні зображення є вичерпним переліком квазіпропозицій, що здатні бути адекватними денотативній. Автор у комунікативній ситуації може також ніяк не експлікувати ані впевненості, ані сумнівів у тому, що серед вербалізованих ситуацій одна обов'язково повинна виявитись адекватною денотативній. Іншими словами, окрім представлення вербалізованих «картинок», мовець ще може: 1) включити суб'єктивну інформацію двох типів «нічого іншого не може (не могло) бути»; «може бути й щось інше, не знаю, що саме»; 2) жодної інформації такого роду не включати.

Зіставно-протиставні складносурядні речення можуть передавати одну денотативну ситуацію, якщо автору тексту складно уявити вербальне зображення, що повністю відповідає зображуваній денотативній ситуації, або бажає «замирити» правдиве, реалістичне відображення ситуації й деякі стійкі етико-комунікативні правила, що наказують пом'якшувати неприємну для адресата інформацію оцінного характеру, напр.: *Вистава не провалилась, але вона й не мала успіху* (із журн.) – жодна з вербалізованих ситуацій не є достатньо адекватним зображенням денотативної ситуації. У реченнях подібного типу мовець відхиляє помилкове уявлення про відображувану денотативну ситуацію й уявляє правильне, з його погляду, відображення цієї ситуації, наприклад, у реченні *Не ми їй докоряли, а вона нас звинувачувала* (з усн. мовл.) денотативній ситуації адекватна лише одна з вербалізованих ситуацій – *вона нас звинувачувала*, інша ж – *ми їй дорікали* – кваліфікована автором як така, що спотворює дійсність, пор.: *Виникла дилема: відмовитися від неефективних ТЕЦ Україна не зможе, але й продовжувати працювати в такому режимі – це означає ще сильніше затягувати петлю на шії решти учасників енергоринку* («Дзеркало тижня», 2009, № 32); *Тому не скажу, чи житло дорожчатиме, але схоже на те, що й не дешевишатиме* («Львівська газета», 2009, № 47).

Пояснювальні конструкції є яскравими репрезентантами саме кількісної асиметрії в межах сурядного класу: у цих реченнях тотожний зміст виражається двічі в різних предикативних частинах, тобто мають місце квазіпропозиції – номі-

нативні варіанти однієї денотативної ситуації, напр.: *Іван побудував уже свій будинок, тобто в нього є власний дім; Аліна вже давно навчилася все вирішувати сама, тобто вона не зважала на поради інших*. Такі конструкції найбільш уживані у випадках, коли для вербального відображення однієї денотативної ситуації використовується форма складного речення.

У конструкціях подібного типу вже сама схемна семантика, що задається в загальному вигляді сполучником *тобто* (як центральним засобом зв'язку), передбачає, що обидві частини мають в ідеалі виразити тотожний зміст – «те є тим», «те, про що я сказав у першій частині, є тим самим, про що я скажу ще раз у другій частині». Таким чином, мовець двічі номінує ту саму ситуацію дійсності – реальний денотат, вербалізуючи її по-різному двома пропозиціями задля якнайкращого досягнення своєї комунікативної мети – забезпечити розуміння свого бачення дійсності співрозмовником, напр.: *Адже й у мене з Юстиною не любов, а війна, тобто ми вийшли в поле битви своєї, поставили полки і рушили ними для бійки* (В. Шевчук); *Як у Польщі, так і в Україні багато осіб займаються старательством, тобто нелегально видобувають сировину, внаслідок чого навколишня територія має місячний красвид* («Дзеркало тижня», 2009, № 29). Таким чином, що цілий розряд сурядних конструкцій пояснювальної семантики, зокрема пояснювально-ототожнювальних, може розглядатися як яскравий вияв кількісної асиметрії.

Нічого дивного в цьому немає, зважаючи на комунікативну орієнтованість цих конструкцій і їхній прагматичний потенціал. Саме бажання мовця бути зрозумілим у ситуації комунікації, забезпечити реалізацію важливих законів комунікації, зокрема закону залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль і закону довіри до зрозумілих висловлювань [1, с. 37–42], спонукає його до порушення загального мовленнєвого принципу, важливого для нього як мовця, – економії мовленнєвих зусиль.

У класі **складнопідрядних конструкцій**, як зазначалося вище, монопропозитивна семантика формується особливо часто на рівні займенниково-співвідносних реченнєвих одиниць.

Досліджуючи складнопідрядні **займенниково-співвідносні** речення, С.В. Ломакович звернула увагу на те, що в межах цих конструкцій є такі, що з погляду семантики відповідають простим реченням, тобто містять одну пропозицію [4, с. 307]. Монопропозитивними є займенниково-співвідносні речення на зразок *А були*

ж у Кураївці **такі**, що й хати путньої не мали (О. Гончар); *Алвізе Кадамосто – це той, хто відкрив Острови Зеленого Мису і ще багато чого в Західній Африці південніше Сенегалу* (Ю. Андрухович); Інформативний зміст цих конструкцій може бути виражений і в структурі простого речення, пор.: *У Кураївці деякі й хати путньої не мали; Алвізе Кадамосто відкрив Острови Зеленого Мису і ще багато чого в Західній Африці південніше Сенегалу; Сімдесят років тому Сталін наказав створити Московський патріархат*. Обсяг змісту цих складних речень дорівнює тій інформації, що її формує одна з предикативних частин, друга ж не формує пропозитивного змісту, а лише забезпечує цей зміст необхідними для його репрезентації номінаціями.

Передумовою формування монопропозитивного змісту в таких конструкціях є те, що обов'язковим компонентом однієї з предикативних частин є дієслово «бути» в екзистенціальному значенні або у функції зв'язки. Предикативні частини, зміст яких є допоміжним, становлять повідомлення про а) буття предмета (*а були ж у Кураївці такі*); б) зарахування реалій об'єктивної дійсності до певного класу або їх ідентифікації (*Алвізе Кадамосто – це той*); в) іменування цієї реалії (*що зараз називають Московським патріархатом*).

Вираження змісту про буття предмета, його номінація в межах займенниково-співвідносного речення, а саме в реченнєвій структурі однієї з предикативних частин поряд з іншою предикативною частиною, яка містить характеристику предмета, є надлишковим, бо цей змістовий план усвідомлюється без експлікації. Так, монопропозитивними є речення, що містять у підрядній частині твердження про буття предметів, напр.: *Усе, що є навколо, – все твоє!* (О. Положинський), пор.: *Усе навколо твоє*. Екзистенціальний зміст, що висловлюється в підрядній частині цих речень, є надлишковим і тому легко редукується.

Інший семантичний ефект має експлікація твердження про буття предмета в головній предикативній частині займенниково-співвідносних речень, як-от: *Є ж такі, що можуть одбрити нахабу дотепно, так весело, з гідністю* (О. Гончар), пор.: *Деякі можуть одбрити нахабу дотепно, так весело, з гідністю*. Зміст головної частини таких речень повністю вичерпується твердженням про буття предмета (суб'єкта): *є такі*, характеристику ж він отримує в підрядній частині: *можуть одбрити нахабу дотепно, так весело, з гідністю*.

Вибір займенниково-співвідносних речень розглянутого типу, структур поліпредикативних, для репрезентації монопропозитивного змісту мотивується тим, що асиметричні конструкції, порівняно із симетричними, є більш виразними. Вираження конструкцією змісту, що є для неї нетиповим, вторинним, породжує ефект експресивного сприйняття, тобто виникає ефект фокусації на предметі мовлення.

Елементарність семантики займенниково-співвідносних речень може бути наслідком того, що одна з предикативних частин у їх складі, саме та, що містить як обов'язковий компонент дієслово зв'язки «бути», репрезентує етап таксономії (віднесення предмета до певного класу) або його ідентифікації, напр.: *Я той, хто завжди поруч із тобою* (С. Розсоха), пор.: *Я завжди поруч із тобою*. Пропозитивну семантику в цих реченнях формує лише одна з предикативних частин. Що ж до другої, то вона надає цьому пропозитивному змістові номінацію, якої йому бракує: позначений співвідносним або сполучним словами компонент у складі загальної предикативної частини не отримує повноцінної номінації.

Розглянутим асиметричним реченням властивий такий спосіб репрезентації пропозиції, коли експлікується етап таксономії (ідентифікації), який у типових випадках знаходиться в пресупозиції висловлювання. Такий спосіб репрезентації задовольняє комунікативні потреби мовця: він дозволяє винести в комунікативний фокус висловлення певну частину інформації.

Отже, провідна роль у формуванні асиметричного монопропозитивного змісту займенниково-співвідносних речень належить власне семантичним ознакам, таким, як відображення предикативними частинами речення ситуацій певного типу і, відповідно, формування специфічної семантики, що забезпечується особливими лексико-семантичним наповненням синтаксичних позицій.

До складнопідрядних речень монопропозитивної семантики можна також зарахувати конструкції на зразок *Що ж до німців, то серед них існувала різка розбіжність поглядів на українське питання загалом, та ОУН зокрема...* (Д. Шурхало); *Що ж стосується совєтської програми пілотованих польотів до Місяця, то вона також продемонструвала «надвисокий» рівень надійності техніки* («Сучасність», 2004, № 10). У науковій літературі немає чіткого визначення таких речень. На думку Л.В. Шитик, ці конструкції варто кваліфікувати як перехідні утворення між простим і складним реченням, оскільки складними вони

є лише за формальним показником, а семантично – ближчі до простого речення [6, с. 356]. Препозитивна частина речень моделі *щодо...то* та варіантів *що ж до...то, що ж стосується...то* формально схожа на підрядну частину, однак за своєю семантикою не є пропозитивною одиницею, бо самостійно не виражає повідомлення, тобто не репрезентує жодної ситуації. Слово *стосується* в таких реченнях фактично втратило властивості дієслова: у межах цієї конструкції воно не змінюється за часом. Відповідно сполучення *що стосується* є десемантизованим. Функцію повідомлення в таких конструкціях реалізує лише постпозитивна частина. Перша ж фокусує увагу на певній особі чи на предметі, а також дає змогу повернутися до попередньо висловленого, забутого чи навмисне залишеного предмета думки, щоб зупинитися на його висвітленні докладніше, тобто вводить висловлення в контекст [6, с. 355], напр.: **Що ж до класової боротьби, то з тексту очевидно, що соціальне положення не є автоматичним визначником приналежності героя до того чи того табору** («Сучасність», 2004, № 11). Як бачимо, у наведених конструкціях перша частина втратила семантику події, перетворившись на своєрідний фразеологізований засіб актуалізації певної частини висловлення.

Монопропозитивними за своєю семантикою можна також вважати складні речення на зразок **Якщо й бувають полюси вже баченого, то це – переконливо один із них** (Л. Дереш); **Якщо хто щасливий, так це я** (з усн. мовл.). Їхньою особливістю є обов'язкова наявність подвійних сполучників *якщо...так, якщо...то*, а також негнучкість структури, що не є характерним для детермінантних речень умови, які за своєю природою є гнучкими конструкціями. Р.О. Христіанінова називає такі конструкції умовними реченнями із семантикою обмеження, у яких підрядна частина не зумовлює, а обмежує те, про що йдеться в головній, головна ж частина таких речень, будучи виразником основного змістового навантаження, є більш або менш автономною, до якої підрядна частина приєднується як додаткове обмежувальне зауваження, внесене в складне ціле після того, як уже сформувалася думка [5, с. 205].

Аналіз подібних конструкцій засвідчує, що хоча за формою вони є складними, але кожна з них репрезентує лише одну ситуацію, напр.: **Якщо ж хто й лишився біля тієї зброї, то хіба лише одиниці** (І. Багрянний), пор.: *Біля зброї лишилися хіба лише одиниці; [Ждала, можна догадатись кого, – а проте] звідти якщо хто й не зводив із неї погляду, то це був Антидюрінг* (О. Гончар),

пор.: *Лише Антидюрінг не зводив з неї погляду*. Предикативна частина, що вводиться сполучником *якщо*, служить у цих реченнях граматиалізованим засобом актуалізації певного відрізка тексту.

Таким чином, аналіз мовного матеріалу засвідчує, що такі конструкції, хоч і є складними за своєю формою, але передають елементарний зміст, тому є підстави вважати їх кількісно асиметричними.

Фокусно-експліцитними є також складнопідрядні речення відповідності зі сполучником *що не... то* на зразок: **Що не день, то субота**. У таких конструкціях подія, представлена в головній частині, характеризується підрядною як така, що є регулярною, повторюваною. Особливістю цих речень є те, що їхня підрядна частина структурно й лексично обмежена. До її складу входять іменники на позначення певного відрізка часу (день, тиждень, місяць і под.), напр.: **Що не ранок, то сидить отам біля парку, сувеніри людям продає** (А. Кокотюха); **«Що не ніч, то весело»**, [– місцеві в Мар'їнці про обстріли] (режим доступу: <https://hromadske.ua>); **Що не тиждень, то війна**. [Угорщина активізує свої дії із «завоювання» Закарпаття] (режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua>); **Що не місяць, то мільйон** (режим доступу: <http://www.magistral-uz.com.ua>); **Що не весна – то зникнення інтернату!** (режим доступу: <http://xn--blae3bya6ec>). У мовленні також функціонують речення, у яких може уточнюватися місце й час здійснення ситуації, про яку йдеться в головній частині. Такий конкретизатор зазвичай передує підрядній частині, напр.: **У нас сьогодні, що не година, то новина** (режим доступу: <https://www.facebook.com>); **У грудні що не день – то свято** (нар. тв.).

Хоч з формального боку такі конструкції є складними, але з погляду семантики вони відповідають простим реченням, тобто містять одну пропозицію, пор.: *Щоночі весело; Щотижня війна; У грудні щодня свято*, тому їх можна вважати кількісно асиметричними.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, варто наголосити, що специфічна монопропозитивна (фокусно-експліцитна) семантика може формуватися на базі обох класів складних сполучникових речень. Когнітивними причинами появи таких конструкцій на рівні складносурядного класу є найчастіше невизначеність мовця у сприйнятті дійсності або у варіантах її номінації, а на рівні складнопідрядного, навпаки, – визначеність із виразним фокусом бачення конкретної ситуації на

тлі пресупозиції про існування інших типових ситуацій. При цьому в прагматичному аспекті на рівні як сурядних, так і підрядних простежується та сама закономірність: синтаксичне формальне ускладнення слугує засобом досягнення мовцем певних прагматичних ефектів (акцентуації уваги, підсилення, утвердження своєї думки, зняття із себе відповідальності за констатацію чогось тощо). Фактично, у цьому разі чи не найвиразніше проступає чинність принципів спілкування,

а саме кооперації (максими повноти інформації, якості, релевантності, манери), етикетності (максими тактовності, великодушності) тощо.

Перспективою досліджень є подальше вивчення складних сполучникових речень й виявлення кола асиметричних конструкцій в українській мові, а також інтра- та екстралінгвальні фактори, що зумовлюють виникнення невідповідності синтаксичної форми своєму ядерному змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики Київ : ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 348 с.
3. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні. Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2011. 672 с.
4. Ломакович С. В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Тернопіль, 1993. – 382 с.
5. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові. Київ : Ін-т укр. мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.
6. Шитик Л. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 474 с.

УДК 82-021.321:81'4:821.161.2Дочинець

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.4>

СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО МОВОМИСЛЕННЯ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

PECULIARITY OF ARTISTIC LANGUAGE THINKING OF MYROSLAV DOCHYNETS

Прокопович Л.С.,

orcid.org/0000-0002-4882-5322

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій

Мукачівського державного університету

У контексті дослідження індивідуальних стилів розглянуто своєрідність художнього мовомислення Мирослава Дочинця. Частково описано проблемно-тематичний діапазон та сюжетно-композиційний рівень окремих творів, художні особливості прози митця в сучасному літературно-критичному дискурсі. Визначено лексико-семантичні, функційно-стилістичні особливості творів як дистрибутивних параметрів мовного портрета письменника: охарактеризовано діалектну лексику, закарпатські говірки, етнографічні та фольклорні елементи. Дослідження фраземного матеріалу орієнтовано на національний мовний тип. Індивідуальну манеру яскраво демонструють афоризми, сакральна і арготична лексика, антропоніми, індивідуально-авторські словотвірні одиниці. Виразниками творчого стилю виступає і лексична синонімія, де митець для увиразнення зображуваного добирає до стилістично нейтральних загальномовних одиниць експресивно марковані синоніми: народнорозмовні й просторічні елементи, діалектизми й фразеологічні сполуки. Мовно-естетичні риси художника визначають асоціативно-образні концепти **світ час** та лінгвокультурема вода. Аналізований образ-символ *води* постає із роману Мирослава Дочинця «Мафтей» естетично вартісним виразником авторського світовідчуття і світосприймання. Ознаками водної стихії митець вимірює не лише життя, а й внутрішній світ людини, її почуття, психічні стани, вбачаючи в них семи 'характер', 'темперамент'.

Особливості прози митця відображають лексико-семантичні поля, які представляють відкриту стилістичну зону, чутливу до змін філософських, культурних та естетичних уподобань автора. Встановлено, що найпродуктивніший розвиток лексико-семантичного поля «час» забезпечують процеси епітетизації, метафоризації та стилістичні механізми порівняння.

Лінгвальна концепція психологічного портретування спирається на традиційні мотиви осмислення людиною свого місця в навколишньому світі й свого внутрішнього я.